

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

קלוזנר על העברית של טשרניחובסקי

פרופ' יוסף קלוזנר * היה מן הדמויות המרפזיות בתחיית הלשון העברית שבסוף המאה הי"ט וראשית המאה שלנו. מאמרו הראשון ("מלים מחודשות וכתיבה תמה") נדפס בעיתון "המליץ" בפברואר 1893, בהיות מחברו בן שמונה-עשרה וחצי. אף ספרו הראשון ("שפת עבר — שפה חיה"), שיצא לאור בשנת 1896, בענייני הלשון העברית עסק. בשנת תרס"א הוציא — יחד עם יהודה גרוזובסקי (גור) — "מילון של פיס" עברי-רוסי-גרמני. פרסם שני קבצים בשאלות העברית החדשה בשם "שפתנו" (תרע"ז, תרפ"ג). בשנת תרצ"ה הוציא דקדוק ראשון בסוגו "דקדוק קצר של העברית החדשה". סמוך לפני פטירתו פינס 23 ממאמריו בענייני הלשון העברית בכרך "העברית החדשה ובעיותיה".

יוסף קלוזנר היה ידידו הקרוב של שאול טשרניחובסקי במשך חמישים ושלוש שנים, משנת תרנ"א. קלוזנר ליווה את יצירת ידידו למן צעדיו הראשונים כמשורר ועד יום מותו. הוא כתב עליו למעלה מעשרים מאמרים מקיפים, שהראשון בהם "משורר בחסד עליון" נדפס בשנת תרנ"ט, עם צאת הקובץ הראשון של שירי טשרניחובסקי "חזיונות ומנגינות". בשנת 1929 פינס קלוזנר אחד-עשר ממאמריו על טשרניחובסקי

---

* בי"ד במרחשון מלאו עשרים שנה לפטירתו.

בספרו "יוצרים וכונים" (כרך שלישי, ספר שני, עמ' 133–278). בשנת תש"ז, סמוך לאחר פטירת טשרניחובסקי, פרסם קלוזנר את ספרו המספם "שאול טשרניחובסקי — האדם והמשורר" (382 עמודים).

פרופ' קלוזנר היה חבר בועד הלשון העברית בירושלים למן שנת תר"ף. לאחר מותו של דוד ילין בשנת תש"ב נבחר קלוזנר להיות אחד מנשיאי ועד הלשון, ועם הקמת האקדמיה ללשון העברית בשנת תשי"ג היה אחד מחבריה הראשונים. גם שאול טשרניחובסקי היה חבר ועד הלשון במשך עשרים שנה, למן שנת תרפ"ג ועד יום מותו. תרומתו של טשרניחובסקי לאוצר המלים של העברית החדשה (מונחי הרפואה, שמות הצמחים וכיו"ב) היא מן החשובות והמפורסמות.

הקדמתי כל זה פרקע לדברים, שכתב קלוזנר על לשונו של טשרניחובסקי בהזדמנויות שונות. הריני מביא מדבריו של קלוזנר בעניין זה, כי יש בהם, לדעתי, תשובה ברורה לדברי הסופר דרויאנוב, שנכתבו לפני כחמישים שנה ונתגלו ופורסמו בימים אלה. וכך כתב דרויאנוב: "בשעה שהייתי מנהל ענייניו של "דביר" בארץ-ישראל, נמסרו לי פתביו אלה של צרניחובסקי לעריכה. עשיתי מה שהוטל עליי, ו"דביר" הוציא גם את הסיפורים וגם את כליל-הסונטות, שנערכו על ידי וצריך אני להוסיף: אי-אפשר היה לי להסתפק בעריכה בלבד; כמה וכמה עמודים בסיפורים ובמבוא ל"כליל-הסונטות" הוכרחתי לכתוב מחדש על-פי צרניחובסקי. לא הייתה דרך אחרת לפניי, משום שכל פְּרָזָה הייתה טעונה תיקון. אני משאיר את האוריגינל למשמרת: יראו הדורות הבאים

וידעו, מה הייתה ידיעתו של הסופר עברי חשוב כצורניחובסקי
בלשון העברית. " עד כאן דבריו של דרויאנוב.

דברי דרויאנוב משתמעת מהם האשמה חמורה, המוטחת
לא רק בסופר טשרניחובסקי, ש"העז" לכתוב בלשון שלא שלט
בה, אלא אף בכל מבקריו וקוראיו של טשרניחובסקי, שהעמידו
בראש השירה העברית המודרנית משורר, שפל שורה בכתיבתו
טעונה הייתה תיקון יסודי בידי של יודע לשון וסגנון עברי. וכך
כתב יוסף קלוזנר על לשונו של טשרניחובסקי:

(1) "שירי־אהבה ושירי־טבע, כמו שפתב אותם
טשרניחובסקי, היו בשנות־התשעים למאה שעברה דבר זר
ומוזר בספרותנו. ואף לשונו של טשרניחובסקי — לשון
מקראית, אמנם, בעיקרה, אך חופשייה מכפלי־הדקדוק, חדשנית
ופורצת־גדר — אף היא לא יכלה להתקבל על דעתם של
מבקריו, יזעדיין חיו על שיריהם של אד"ם הפהן ויל"ג. זרה
ומוזרה הייתה להם שירתו של טשרניחובסקי; ועל המשורר
עצמו, תלמיד של בית־ספר למסחר ולא בחורי־שיבה וחובש
בית־המדרש, המליצו אז את הכתוב: 'אהה, אדוני, והוא
שאול' (מלכים ב' ו, ה), כלומר, הוא לא משלנו, לא
יהודי־מקורי, אלא שאול הוא לנו מעמים אחרים" ("שאול
טשרניחובסקי — האדם והמשורר", עמ' 26).

(2) "את תלמוד אין טשרניחובסקי יודע אלא מעט
מן המעט. רק ט"ז דפים ממסכת ברכות למד בילדותו — והוא
מתגאה ב"למדנותו" זו. אבל בספרות העברית החדשה הרבה
לקרוא, ואת התנ"ך הוא יודע ידיעה עמוקה ומרבה לקרוא
בו גם עתה. לדעתי, החסרונות שבסגנונו העברי, שהפול

מרגישים בהם, באים לא רק מתוך מה שלא הרבה לעסוק בתלמוד ומפרשיו, כפיאליק וחביריו, אלא גם — ובייחוד — מפני שהרבה לעסוק בתנ"ך ביותר הסגנון המקראי מלא הוא (אם נשפוט מתוך הפללים הקבועים של הדקדוק העברי המקובל בימינו) שיבושים וסירוסים ואי־דיוק וצורות משונות — וטשרניחובסקי למד את דרכו של סגנון זה לא רק במעלותיו — עוזו וקיצורו ומריצותו [מריצות = אינטנסיביות — ר"מ] — אלא גם בחסרונותיו: אי־דיוקו ומשפטיו קשי־ההבנה. בסגנונו של טשרניחובסקי יש לא 'עם ארצות' או התרשלות, אלא צורות ארכאיסטיות ומשפטים משובשים בכונה ושלא בכונה, מתוך היתדמות לסגנון המקראי ("יוצרים ובונים", עמ' 140).

(3) "והלשון העברית [של טשרניחובסקי — ר"מ] תנ"כית היא, לשון־המקרא, שהשתמשו בה אז המשוררים העבריים כולם: אף־על־פי־כן אינה לשון־המקרא ממש: הפוריסטים מזדעזעים לקרוא לשון זו וחושבים אותה ל'קלקול של לשון התנ"ך'. ובאמת היא פורצת גדר, כמו שאף ההרגשות הארוטיות וציורי־הנוף שבשירתו של טשרניחובסקי פורצים את גדר־הרגיל, הורסים את תחומי־המקובל" ("שאוּל טשרניחובסקי — האדם והמשורר", עמ' 38).

(4) "סגנונם של שירי־טשרניחובסקי... עשיר הוא מאוד. טשרניחובסקי מביע כל מה שבלבו. הוא אינו מבטא את רעיונותיו בדרך־עקלתון ואינו מבליע בנעימה אותם הרעיונות או אותם הציורים, שאין בשבילם מלים בתנ"ך. הוא משתמש גם במלים תלמודיות, גם במלים לועזיות

וגם במלים מחודשות — מה שלא הרשו משוררינו לעצמם, זולת גורדון, עד השנים האחרונות. לפעמים הוא מאנס את הלשון העברית ומכריח אותה, שתהא נשמעת לו ותהא מספקת לו כל צרכיו; וכך נעשה לפעמים סגנונו קשה להבין. אך יש בסגנון-שיריו של טשרניחובסקי חסרון גדול יותר מזה: מפני שהוא מרשה לעצמו להשתמש בערבוביה במלים מן המקרא והתלמוד, מן הספרות המאוחרת ומן הלשונות האירופיות, על-פן, למרות הדיוק המרובה של סגנונו, לשונו בלולה היא ביותר ואין בה אחדות-סגנונית ושיטה מסוימת בשימוש-המלים. פעם הוא משתמש במלות ומליצות ארכאיסטיות מן המקרא, שאין שום אדם יודע פירושן, פאחד מן המשוררים מימי נעוריו "המגיד" [השבועון העברי הראשון. התחיל לצאת בשנת 1856 — ר"מ], ופעם הוא משתמש במלות חדשות ובמליצות נכריות, שגם המחדשים הקיצונים היו נרתעים מפניהן לאחוריהם. ולא רק במלות חדשות ובמליצות נכריות, אלא גם בשימוש-הלשון, שבו מתגלית רוח-הלשון הרבה יותר מבמלות ובמליצות הבודדות — משמשים אצלו ישן וחדש בערבוביה נוראה. לפעמים הפראזה מסודרת אצלו ממש כהמשפטים שבספר איוב, וכשם ששם יש צורך בפירוש כדי להבין את הדברים, כך יש צורך בפירוש גם להרבה מחרוזיו; ולפעמים הוא פורץ את כל גדרי-לשונו וכותב לועזית במלות עבריות. ואולם עדיין צעיר הוא המשורר, ויש תקוה, שלעתיד יתרחק משתי הקצוות הללו גם יחד" ("יוצרים ובונים", עמ' 196. הדברים נתפרסמו תחילה ב"השילוח" 1901, כרך שמיני, עמ' 366-367).

(5) "יש להבדיל בין תקופות שונות ביצירתו של טשרניחובסקי. בתקופתו הראשונה (1892–1907) עדיין מושל בו הסגנון המקראי, עם כל פריצת-הגדר ועם כל החידושים שבלשונו. ויש בשיריו המון ארכאיסמים, כלומר, מלות וצורות לשוניות, שעבר זמנן, אלא שמותר למשורר להשתמש בהן מזמן לזמן – וטשרניחובסקי, שעדיין הוא נתון להשפעתם של התנ"ך ושל המשוררים שקדמו לתקופתו, משתמש ב"התר" זה במידה גדושה ומופרזת. וכל עוד שהיו שיריו עוברים תחת יְדֵי קודם הדפסתם. הרבה הייתי נלחם בארכאיסמים הללו, עד שטשרניחובסקי היה מסכים למחוק, לכל הפחות. חלק מהם" ("שאל טשרניחובסקי – האדם והמשורר", עמ' 349–350).

די במובאות אלו להראות שמבקרו של טשרניחובסקי – וקלזנר בראשם – היו ערים לייחודם הלשוני של שיריו, ואף הפגמים שבסגנונו היו ידועים. אף על פי כן קלזנר רואה את טשרניחובסקי כאחד ממחוללי מהפכת הלשון העברית שבסוף המאה הקודמת: "ארבעה פורצי-גדר הם בכל הנוגע ללשון העברית בספרות ובדיבור: יל"ג, מנדלי מוכר ספרים, אליעזר בן-יהודה ושאל טשרניחובסקי. ביאליק, אחד-העם וכל שאר גדולי סופרינו ומשוררינו, שבאו אחריהם, העשירו את הלשון העברית עושר גדול; אבל פורצי-גדרה של הלשון העברית לא היו אלא ארבעה אלה" ("שאל טשרניחובסקי – האדם והמשורר", עמ' 348).

ברור אפוא, שרבים מבני דורו של טשרניחובסקי לא היו

מסוגלים להבחין בייחודה הלשוני של יצירתו, וכי סופרים מ"חובשי בית המדרש" פדרויאנוב לא יכלו "לעפל" את החידוש ואת הרעננות שבלשון יצירותיו של טשרניחובסקי. יוסף קלזנר ראה והרגיש את אשר לא ראו אחרים. והקדיש ללשונו של טשרניחובסקי פרק (5 עמודים) בספרו "שאוּל טשרניחובסקי — האדם והמשורר". בפרק זה הוא אומר: "ללשונו של טשרניחובסקי ראוי להקדיש ספר שלם ולא פרק קצר בלבד". משאֵלה זו אקטואלית היום, בייחוד לאחר שנתפרסמו דברי הקטרוג של דרויאנוב.

נ מ ר ו ד ב ר י

הרכב מכוח הטעמה: דברים-טובים

המונחים "מורכב", "הרכב" (syntheton, compositum) נולדו בתורת הלשון היונית-רומית ושימשו בה לציון כל צירוף שהוא: של אותיות להברות או למלים, של מלים למשפטים, וכו'. בבלשנות ההודו-אירופית של מאתיים השנים האחרונות יוחדו המונחים האלה לסימון מלה המורכבת משתיים (או יותר) מלים (או גזעי-מלה), ושסיומות הנטייה שפסופה משמשות את כל ההרכב. כיום, בעיקר בתחום שפות אירופה החדשות, שאבדו את רוב נטיית הצורות, שוב קשה להגדיר בדיוק מהו "הרכב". האם באנגלית look out "להיזהר" הוא הרכב, כלומר צירוף מורפולוגי, או שלפנינו צירוף תחבירי? ובדומה לכך, את